



Po razstavah



Ulice, ceste in trgi mesta Kranja v preteklosti. Razstava Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Enote za Gorenjsko Kranj.

Razstava Zgodovinskega arhiva, avtorice Marije Kos, arhivske svetovalke, je bila postavljena v mesecu marcu (od 10. do 30. marca 2009) v galeriji Kranjske hiše v Kranju. Z njo nam je avtorica predstavila razvoj kranjskih ulic in trgov od samega začetka nastajanja mesta do končnih imenovanj in preimenovanj le-teh. Postavitve petnajstih panojev in vitrine s 43 arhivskimi dokumenti oziroma fotografijami nas najprej seznanjajo z arheološkimi dognanji o razvoju mesta, katerega lega na pomolu med kanjonoma rek Save in Kokre je postala zanimiva za naselitev že v stari železni dobi, v pozni antiki pa so se izoblikovale urbanistične dominante, ki jih je nato povzelo srednjeveško mesto.

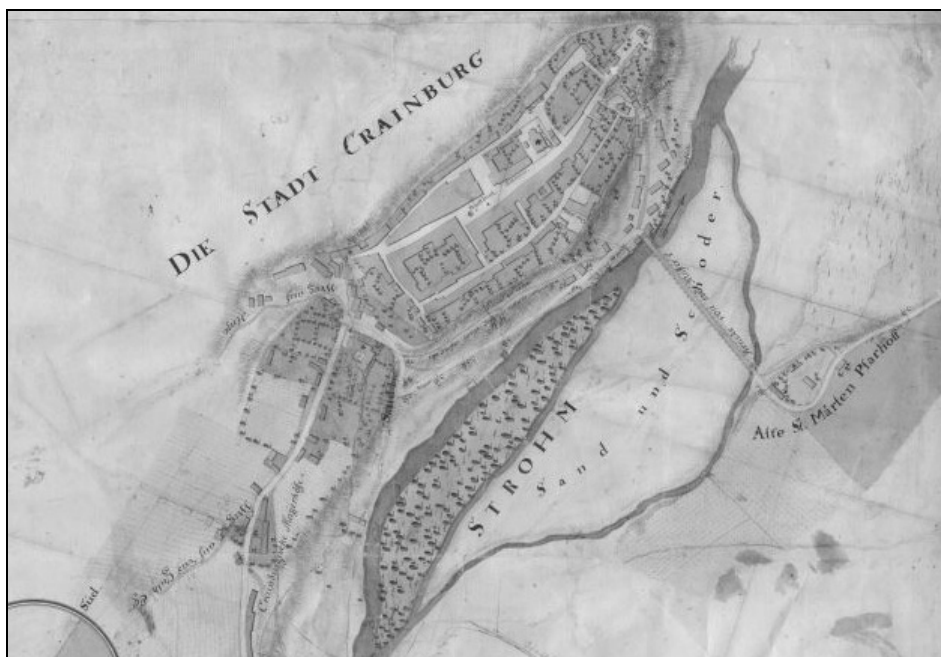
Nastanek današnjih ulic in trgov je povezan z začetki trgovanja. V Kranju se je trgovanje začelo predvidoma ob prafarni cerkvi (ob koncu 10. st.), pri tem je zanimivo, da je bil današnji tržni prostor očitno že od antike namenjen tržnim potrebam, saj so arheologi ugotovili, da je bil prazen, nepozidan in brez naselbinskih ter grobnih najdb.

Prvi obrtniki in trgovci so svoja bivališča postav-

ljali ob tržnem prostoru in prometnih poteh. Deželni knez, lastnik zemljišča, je naseljencem podeljeval vzdolžne parcele, široke približno od šest do osem metrov. Med parcelami so bili prehodi, prvotne lesene enonadstropne hiše so bile s čeli obrnjene na trg, zadnji del parcele pa je segal do obzidja.

Z razdelitvijo zemljišč je trg dobil videz urejenosti, značilne za mesto. Že pred 13. stoletjem pa so bila določena urbanistična oporišča, ki so jih sestavljali cerkveno naselje, grad kranjskega krajišnika, prvotni tržni prostor in predvsem prometna žila, ki je po dolgem delila pomol.

V kasnejšem razvoju mesta, z vse številnejšimi zidanimi hišami, so se fasade združevale in izginjali so razmaki za odvajanje deževnice, ki so v srednjem veku ločili posamezne stavbe. Premožnejše meščanske hiše pa so z novimi nadstropji začele (v pozni renesansi, baroku in 19. st.) dvigovati enonadstropno uglašenost zgodnejše dobe. Dominantna stavba na Glavnem trgu je Mestna hiša, ki je v virih omenjena leta 1511 in je primer mestne renesančne arhitekture. Verjetno ima starejšo zasnovo iz 15. stoletja, sedanjo obliko pa je dobila ob prezidavi v 17. stoletju. Vsa od 17. stoletja dalje so tudi premožnejši meščani radi dekorirali čelne fasade hiš s poudarjanjem okenskih in vhodnih odprtih, hišnih vogalov in nadstropij ter z različnimi poslikavami.



Tloris Kranja iz 70. let 18. stoletja (Arhiv Republike Slovenije, AS 1068, t. e. 285).

Iz razdelitve zemljišč je bilo izvzeto območje cerkvenega okoliša, v katerem je cerkev od svojega začetka določala mesto pokopa umrlih. Pokopališče so leta 1789 preselili iz mesta na območje današnjega Prešernovega gaja.

Razvoj samih mestnih ulic je narekoval dostop do glavnega mestnega trga, središča gospodarskega življenja mesta, do katerega vodi dvoje dohodnih cest, ena s severnega vhoda oziroma Zgornjih mestnih vrat, druga s spodnje strani oziroma Spodnjih mestnih vrat. To magistralo spremljata na vsaki strani po ena vzporedna cesta, ki sta se razvili iz t. i. gospodarskih poti, ki so nekdanj vodile do hišnih dvorišč.

V 15. in 16. st. se je povečal dotok priseljencev v mesto in s tem potrebe po novih stanovanjskih površinah. Mesto se zaradi svoje lege na pomolu ni moglo širiti navzven, zato so začeli s pozidavo še prostih površin, predvsem obrobij t. i. gospodarskih poti, ki so povezovala dvoriščne predele stavb s središčno ulico in glavnim trgom. Po opustitvi obzidja v 17. st. so pozidali tudi obzidni prostor in pa obrambni jarek. Kranjčani so postavili srednjeveško mestno obzidje, ki jih je varovalo pred pogostimi turškimi vpadi v 16. st. na temeljih poznoantičnega obzidja, zgrajenega v drugi polovici 5. stoletja. Mesto je oklepalo z južne, zahodne in severne strani. Predel mesta nad reko Kokro zaradi dobrih naravnih pogojev ni imel obzidja. Zunaj mestnega obzidja so imeli meščani svoja gospodarska poslopja in obrtniki delavnice.

V 15. st. so se v večjem številu začele pojavljati zidane hiše. Razvoj je bil postopen, najprej so bila zidana le pritličja, kasneje hiše v celoti. Najdlje se je

les na meščanskih hišah obdržal kot strešna kritina. Do 18. st. je urbanizacija zajela skoraj vse razpoložljive gradbene površine, kar nam lepo pokaže talni načrt Kranja iz 18. stoletja. Stara razdelitev ulic in trgov je ostala, le njihova obrobja so na škodo dvorišč in vrtov ponekod zapolnile nove stavbe.

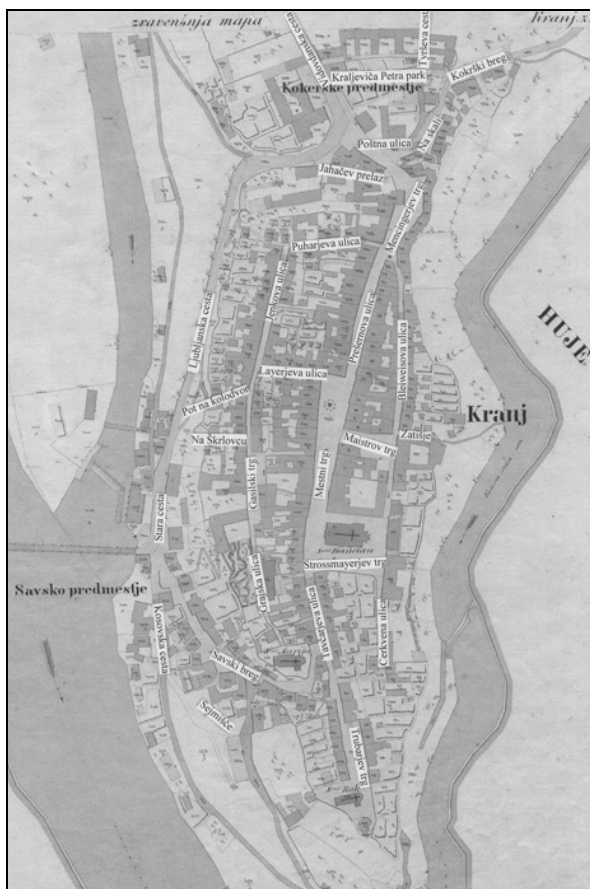
Dosedanjemu pregledu bi lahko rekli "fizični" razvoj ulic in trgov. Danes, ko se nam zdijo, kot da so že od nekdanj tam in taki kot so, pa nas pravzaprav bolj zanima njihovo poimenovanje in spreminjanja imen.

Ulična imena so skozi stoletja nastajala in se spreminjala neodvisno od mestne in državne uprave. Mestne in državne oblasti so po potrebi uporabljale imena, ki so bila razširjena med ljudmi. V srednjem veku in tudi še v 17. in 18. stoletju, ko posamezne ulice niso imele imen, so v pravnih zadevah označevali hiše tako, da so navajali lastnike sosednjih stavb in zemljišč. Pogosto so si pomagali s splošnimi krajevnimi označbami (ulica nad Kokro, ulica nad Savo) in z navajanjem javnih zgradb, cerkva, samostanov, mestnih vrat in mostov (na primer Špitalska ulica). Pozneje, zlasti od 17. stoletja naprej, so jim dali značilna imena (Svinjska, Konjska, Mesarska ulica) kot odraz določene dejavnosti.

Najstarejša zapisana krajevna imena v mestu so označevala mestne predele in redkeje posamezne ulice in trge. Pri tedanjem majhnem obsegu mestne naselbine in redki poseljenosti so splošni nazivi mestnih delov zadostovali potrebam po orientaciji ter krajevnom označevanju hiš in zemljišč. Nekatera imena, ki so prvotno označevala cele mestne predele, so se pozneje omejila na posamezne ulice in trge.



Glavni trg, okoli leta 1910 (Zgodovinski arhiv Ljubljana, KRA 145).



Med okupacijo - Pred okupac.		Po okupaciji (do l. 1958 - 1. jun.)	
1. ✓ Adolf Hitlerstrasse	Meštrovi trg	1. ✓ Titov trg	
2. ✓ Schillerstrasse	Prešernova ul.	2. ✓ Prešernova ul.	
3. ✓ Valvasor-Platz	Mencinger trg	3. ✓ Muzejni trg	
4. ✓ Hintertorstrasse	Bleivajsova ul.	4. ✓ Tavčarjeva	
5. ✓ Poststrasse	Polna ulica	5. ✓ (Prešern) Pošta	
6. ✓ Obtho-Platz	Strossmayerjev trg	6. ✓ Titov trg	
7. ✓ Oogergasse	Alcazarova ul.	7. ✓ (Cerkljeva) Tavčarjeva	
8. ✓ Am Baumgarten	46 Tavčarjeva	8, 9, 10. ✓ Cankanjova-Frider. trg	
9. ✓ Bergstrasse	34 Savski breg	11. ✓ Savski breg	
10. ✓ Viehmarkt	35 Sejmšiče	12. ✓ Sejmšiče	
11. ✓ Saucstrasse	11 Kosovska c.	13. ✓ Savna c.	
12. ✓ Schlossweg	8 Grafova ul.	14. ✓ Tomšičeva	
13. ✓ Layergasse	6 Gantl. trg - Jenova	15, 16. ✓ Gantl. trg	
14. ✓ Auf der Bastad.	78 Škrlovec	17. ✓ Škrlovec	
15. ✓ Bahnhofweg	19 Pot. na Kolodvor	18. ✓ Pot. na Kolodvor	
16. ✓ Albrecht-Dürerstrasse	31 Lajterjeva ul.	19. ✓ Jendrova ul.	
17. ✓ Jahngasse	31 Ouharjeva ul.	20. ✓ Regineva	
18. ✓ Laibacher-Strasse	1 Ljubljanska c.	21. ✓ Ljubljanska c.	
19. ✓ Sava Vorstadt	9 Gor. Sava	22, 23, 24. ✓ Gor. Sava	
20. ✓ Ritter Durchlaß	11 Jahačev prelag	25. ✓ Jahačev prelag	
21. ✓ Am Pilsen	26 Na skali	26. ✓ Na skali	
22. ✓ Kankerweg	15 Koprski breg	27. ✓ Koprski breg	
23. ✓ Koschatgasse	1 Tyndeva c.	28, 29. ✓ Gregorčičeva	
24. ✓ Vogelweidgasse	4 Čopova c.	30, 31. ✓ Čopova c.	
25. ✓ Karawankenstrasse	3 Komarjeva ul.	32. ✓ Komarjeva ul.	
26. ✓ Veldoserstrasse	1 Blejska - Vidov dan.	33, 34. ✓ Korovška c.	

Neue Heimat ———
Novo mesto
(na Kranju)

Seznam ponemčenih imen ulic, cest in trgov v Kranju, 1942 (Žgodovinski arhiv Ljubljana, KRA 13, t. e. 427).

Pregledna karta imen ulic, cest in trgov v Kranju, narejena po risbi katastrske mape Reambulančnega katastra za Kranjsko iz leta 1867, v veljavi v letih 1934–1941 (Priredila Marija Kos).

V popisu prvega štetja prebivalstva, opravljenega na območju današnje občine Kranj leta 1754, so navedene skupine hiš po trgih in ulicah. Tega leta je župnijski upravitelj naštel 210 hiš in 1500 prebivalcev. Temu popisu prebivalstva je leta 1770 sledil ukaz cesarice Marije Terezije o oštevilčenju hiš na slovenskem ozemlju. V mestu Kranju so jih oštevilčili znotraj mestnega obzidja neprekinjeno, prav tako tudi v obeh predmestjih, Savskem in Kokrškem.

V 18. in 19. stoletju imena mestnih ulic še niso bila uradno določena in nekatere ulice so bile brez njih vse do prve polovice 20. stoletja. V zapisniku seje kranjskega občinskega odbora dne 26. 11. 1897 je zapisan naslednji predlog občinskega svetovalca Viktorja Globočnika: "Ker v Kranju več ulic nima imen in ker so sedanja imena trgov in ulic, kjer taka imena sploh obstoje, nezanesljiva, predlaga se, da se imenovanje trgov in ulic na novo uredi, in da se ta zadeva postavi na dnevni red edne prihodnjih občinskih sej v nadaljno rešitev."

Občinsko vodstvo se je zavedalo potrebe po ureditvi uličnih imen. Več let se je z izbiranjem imen in razdelitvijo ukvarjal Odsek za imenovanje ulic. Na seji 5. oktobra 1898 so člani Odseka razpravljali o različnih predlogih uličnih in cestnih imen. Na konceptnem papirju so ohranjeni zapisi oziroma različni predlogi imen.

Nova ulična ureditev je bila pripravljena leta 1911. Zakaj je niso tudi uradno sprejeli, ni znano. Mesto je ostalo brez urejenih uličnih imen do leta 1934. Vzrok za tako dolgo zavlačevanje je bil verjetno v nesoglasju mestnih odbornikov. Sreski načelnik je od leta 1931, ko je bil sprejet odlok o preimenovanju ulic, z dopisi opozarjal občinsko upravo, naj čimprej odloči o novih uličnih imenih, kot so storila že vsa ostala mesta. Sredi leta 1934 je postavil skrajni rok šest tednov, da bi v skladu z zakonom vendarle dokončali delo do konca leta. Po večletnem usklajevanju so konec leta 1934 mestne ulice, trgi, ceste in park dobili nova, uradno potrjena imena. Decembra 1934 so začeli na hiše nameščati ulične table in tablice z novimi hišnimi številkami.

V naslednjih desetletjih je sledilo več preimenovanj in novih razmejitev. Med drugo svetovno vojno so nemške oblasti želele mesto ponemčiti. Na hiše so namestili nove table z nemškimi imeni ulic, cest in trgov. Nekatere med njimi so prevajali do-

besedno – Na skali v "Am Felsen", Jahačev prelaz v "Reiter Durchlass", druge pa pomensko – Prešernovo ulico so tako na primer preimenovali v "Schillerstrasse", Layerjevo pa v "Albrecht Dürergasse".

Po osvoboditvi maja 1945 je nova oblast hitro odpravila nemška imena in ulice na novo poimenovala. V mestu so bili Prešernova ulica, Trubarjev trg ter za določen čas tudi Gasilski trg edini, ki so dobili svoja predvojna imena. Nekatera imena je oblast dodelila drugim cestam in trgom, spremenila pa tista, ki niso ustrezala novi politični usmeritvi (Strossmayerjev trg, Cerkevna, Bleiweisova, Layerjeva ulica).

Večina ulic v mestnem jedru je svoja imena, pridobljena po osvoboditvi leta 1945, obdržala do danes. Večje spremembe so doživljali trgi. Gasilski trg so leta 1958 priključili k Tomšičevi ulici, Titov trg pa leta 1993 preimenovali v Glavni trg. Po letu 1945 so preimenovali tudi večino predmestnih ulic, cest in Kraljeviča Petra park (v Park svobode, leta 1961 v Trg revolucije, leta 1993 pa v Slovenski trg).

Leta 1958 je pričela veljati Odredba o uvedbi nove numeracije v mestu Kranju. Hkrati so zamenjali nekaj starih uličnih imen z novimi. Na osnovi omenjene odredbe so priključili k mestu okoliška primestna naselja in jih vključili v ulični sistem mesta.

Prvotna imena iz leta 1935 so v mestu do danes ohranili: Prešernova ulica, Trubarjev trg, Jahačev prelaz oziroma prehod, Pot na kolodvor in Na Škrlovcu oziroma Škrlovec, Na Skali (del je bil priključen Maistrovem trgu), Vrtna ulica, Ljubljanska in Stara cesta, Sejmišče in v ožjem delu tudi Zlato polje, ki je bilo po drugi svetovni vojni intenzivno pozidano ter razdeljeno na nove ulice in ceste.

Ob koncu razstave pa nas avtorica opozori, da je seveda ulice, ceste in trge spremljala še vsakovrstna druga dejavnost, ne samo poimenovanje. Že samo razvoj posameznih infrastrukturnih dejavnosti (vodovod, kanalizacija, razsvetljava, urejanje prometa, vozni površin ...) vsak zase ponuja teme za nove razstave oziroma raziskave. Življenje pa so ulicam in trgom dajale človeške dejavnosti, tako so bili nekateri predeli mesta znani po določenih obrteh, drugi so bili primerni za javne nastope in sprevide, promenadne koncerte, veselice, sprehajališča in zbirališča.

Ob razstavi je izšel katalog, ki nam na štiri-desetih straneh predstavi razstavo in je v tekstovnem delu dovolj poveden že sam zase kot samostojna publikacija – kar je tudi prav, saj je nenazadnje katalog tudi edina "konkretna sled", ki ostane za vsako razstavo.

Gorazd Stariha